Валяс». Проте бачимо виразне розширення самого жанру лімерика із виходом за межі його традиційної назви. Так можемо натрапити на «Підслуханки», «Самогонки», «Москалики». «Як відомо, – пише Віслава Шимборська, – добре виховані люди не підслуховують ближніх, і вже точно цього публічно не обговорюють. Коли так, то варто тут нарешті сказати, що література залишається в безкінечному конфлікті з добрим вихованням».

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Атарова К.* Мир бессмыслиц. Лимерики, старые и нове. – М.: Радуга, 2003. – С. 19; **2.** *Белкин А.* Лимерикон или Всемирная история в лимериках. – М.: Сфера, 2005. – С. 55; **3.** *Керол Л.* Полювання на Снарка. – СПб.: Азбука-класика, 2001. – С. 6; **4.** *Кружков Г.* Книга Non-сенса. Англійська поезія абсурду в перекладах. – Б.С.Г. Пресс, 2004. – С. 37; **5.** *Лір Е.* Небилиці. – К.: Веселка, 1989. – 229 с.; **6.** Одеський гумор. Антологія сатири та гумору Росії XX ст. – М.: ЕКСМО, 2006. – С. 584; **7.** *Позаяк Ю.* Шедеври: Поезії. – Л.: Піраміда, 2004. – С. 144; **8.** *Филевский В.* Лавка букиниста. – М.: Октябрь, 1998. – С. 7; **9.** *Heyman M.* An Indian Nonsense Naissance in the Tenth Rasa: An Anthology of Indian Nonsense. – New Delhi: Penguin, 2007. – P. 23; **10.** Isles of Boshen: Edward Lear's Literary Nonsense in Context. – University of Glasgow, 1999. – P.76; **11.** *Noel M.* The Origins of English Nonsense. – L.: Harper Collins, 1997. – P. 42; **12.** *Tigges W.* An Anatomy of Nonsense. – Dutch Quarterly Review, 1989. – P. 166-167.

Усачова К.С. (Київ, Україна)

Єгипетський лабіринт у прозі Болеслава Пруса та Наталени Королеви

Розвідка присвячена аналізу відтворення історичних та легендарних відомостей про Єгипетський Лабіринт, а також питанню про можливий літературний вплив, у текстах Болеслава Пруса та Наталени Королеви.
Ключові слова: *Єгипет, лабіринт, образ, легенда. історія.*

Исследование посвящено анализу отображения исторических и легендарных сведений о Египетском Лабиринте, а также вопросу о возможном литературном влиянии, в текстах Болеслава Пруса и Наталены Королевы.
Ключевые слова: *Египет, лабиринт, образ, легенда, история.*

The article is dedicated to the analysis of historical and legendary information about the Labyrinth of Egypt, and to the question of possible literary influence, in the texts of Boleslaw Prus and Natalena Koroleva.
Key words: *Egypt, labyrinth, image, legend, history.*

Зацікавлення Давнім Єгиптом у Європі виникло ще від початку XIX століття, проте мало характер романтизований, містичний, та, за браком історичної інформації, узагальнений. Проте копітка робота учених над розшифруванням ієрогліфів, а потім – численні, нерідко сенсаційні, як на ті

часи, археологічні знахідки, значно поглибили знання про давні цивілізації, одночасно не даючи зникнути європейській «єгиптоманії». Особливу цікавість викликали знахідки, що давали матеріальне підтвердження давнім легендам чи повідомленням істориків античності. Однією з таких було віднайдення та дослідження у 1888 році англійським археологом Фліндерсом Пітрі у Фаюмі залишків Єгипетського Лабіринту, споруди, що на думку Геродота перевершувала монументальністю піраміди. На кінець XIX століття від усієї величі Лабіринту на поверхні землі залишились розмаїта купа уламків, яка, проте, дала змогу Фліндерсу Пітрі визначити розміри та зробити часткову реконструкцію плану Лабіринту. Подібні знахідки мають радше історичний інтерес і рідко коли стають образами сучасної культури. Тим більш дивно, що протягом наступних кількох десятиліть Лабіринт знайшов художнє втілення спочатку в польській (роман Болеслава Пруса «Фараон»), а потім – в українській («Мезу, жрець Амонів» Наталени Королеви) літературах. Зважаючи на хронологічну першість роману Болеслава Пруса легко припустити, що Наталена Королева використала його як прототекст для свого твору. Проте, не можна виключати також, що обидва письменники при творенні текстів могли незалежно спиратись на спільні історіографічні джерела.

Перша письмова згадка про Єгипетський Лабіринт належить грецькому історику Геродоту Галікарнаському у V ст. до н.е. В другій книзі своєї «Історії» він досить детально та «графічно» відтворює архітектуру будівлі, зазначаючи, зокрема, що особисто він зміг побувати лише на верхньому поверсі Лабіринту, на нижній його не пустили доглядачі, бо там знаходяться могили правителів та священних крокодилів [1]. В тексті Геродота звертає на себе увагу дві речі: перше – історик називає переходи та галереї між численними дворами та кімнатами «заплутаними» [1], але ніде не вказує на якусь особливу небезпеку потрапити у пастку, чи просто заблукати; друге – Геродот називає будівлю «лабіринтом» без будь-якої вказівки на значення слова, чи згадки про зв'язок із Лабіринтом Криту. Цілком очевидно, що «лабіринт» для історика – загальне позначення величезної та величної будівлі.

Кілька сторіч по тому Манефон, верховний жрець Єгипту з Геліополя, пише про Лабіринт у подібному ключі – як про заупокійний храм з численними кімнатами, що його побудував фараон Аменемхет III (правив з 1842 по 1797 р. до н. е.). Ще два сторіччя по тому грецький історик Діодор Сицилійський пише про Єгипетський Лабіринт, використовуючи всю попередню відому інформацію, додаючи порівняння з уже не існуючим на той час Критським лабіринтом, та особливо підкреслюючи специфіку будівлі – майстерно та складно упорядковані приміщення унеможливлюють самостійне орієнтування без досвідченого провідника

[2]. Приблизно тоді ж Лабіринт особисто відвідує грецький історик та географ Страбон Амасейський. Він також пише про складність та заплутаність будівлі, проте змальовує Лабіринт як адміністративно-храмовий комплекс, чий поділ на дванадцять головних зал відповідає числу номів (адміністративних одиниць) Давнього Єгипту [2].

Найбільш детальне змалювання Єгипетського Лабіринту (нарівні з трьома іншими) дає у своїй «Природничій історії» римський письменник Пліній Старший. Особисто будівлю він не бачив, тож його текст є зібранням попередніх відомостей, чуток та легенд, об'єднаних власними міркуваннями. Пліній перший змальовує Єгипетський Лабіринт, як «лабіринт» у його сучасному розумінні – плутанину хибних ходів та пасток із лише однією правильною дорогою, що її можна знайти виключно по особливим знакам. Більше того, історик окремо змальовує постійну темряву та звукові ефекти для залякування небажаних відвідувачів [2].

Образ Єгипетського Лабіринту, створений 1894-95 року Болеславом Прусом у романі «Фараон» ближче за все до концепції Лабіринту, що її дав Пліній. Дослідники творчості польського письменника зазначають, що при роботі над романом Прус детально студіював всі відомі на той час роботи з єгиптології (в першу чергу – Гастона Масперо, Джона Вільяма Дрейпера, Ігнація Жагеля, Георга Еберса), безперечно, звертався і до давніх істориків. У тексті роману легко відшукати численні інтертексти з «Історії» Геродота, базова інформація про Лабіринт та його розташування також закорінена у роботу «батька історії», деякі деталі він запозичив із вражень дослідників та шукачів Лабіринту. Прус вносить лише одне квазі-історичне доповнення – у потаємних приміщеннях Єгипетського Лабіринту в романі міститься скарбниця: храмові та жрецькі надбання, так би мовити – «золотий фонд» держави, накопичені за багато століть. Саме навколо скарбниці й розгортається одна з сюжетних ліній твору: молодому фараону Рамзесу XIII, щоб зупинити зубожіння народу та політичний крах Єгипту необхідно вилучити скарби з Лабіринту, проте досягти цього не вдається ні офіційними, ні таємними способами. Прус змальовує Лабіринт як храм, що оберігає себе краще, ніж це робить чисельна жрецька охорона: крізь його заплутані переходи може пройти лише той, хто досконало знає послідовність таємних знаків, у його коридорах панує жахаюча темрява, деякі кімнати є пастками (сама скарбниця фактично «замінована» на випадок військової небезпеки). Подібний образ Лабіринту більшою мірою спирається на твір Плінія, аніж на опис Геродота.

Перетворивши Єгипетський Лабіринт на вмістилище скарбів, Прус значною мірою уподібнив його до пірамід та інших варіантів гробниць фараонів. Шлях до саркофагу нерідко також будувався за принципом

хибних ходів та фальшивих камер, проте більшість із царських поховань було пограбовано ще у давнину. Зокрема, попри велику заплутаність підземних ходів, пограбованою виявилась піраміда – гробниця Аменемхета III, що безпосередньо прилягала до Лабіринту (була також віднайдена та досліджена Флінедрсом Пітрі у 1888 році). Тож цілком логічним видається включення в роман історії жреця, що самотужки розвідав підземні переходи, що вели до Лабіринту, та таємні знаки, що дозволяли безперешкодно дійти до скарбниці. Жрець Сета Самонту, бажаючи допомогти фараону, не злякався темряви та плутанини, проте його підвів сам страх, що породив паніку та засліплення, а потім – викриття та самогубство.

Страх, як покара за злочин є також головною темою сюжетної лінії, пов'язаної з Єгипетським Лабіринтом, у творі Наталени Королеви «Мезу, жрець Амонів». Сама письменниця характеризувала його як «розділ роману про Мойсея» [3, 90] і він справді присвячений честолюбним планам юного Мойсея у якості небожа фараона та учня єгипетських жреців. Проте значну частину цього тексту займає історія трьох жреців, що зробили вдалу спробу пограбувати Лабіринт та були покарані за це богами прокляттям вічного страху та вигнання, – вставна оповідь є самостійним викінченим сюжетом, вельми віддалено пов'язаним з основною темою твору.

Наталена Королева безперечно знала та нерідко користувалася у своїй літературній праці «Історією» Геродота. Цілком вірогідно, вона читала й інших істориків античності, що писали про Лабіринт, адже Давній Єгипет був предметом її зацікавлення (у автобіографічний повісті «Без коріння» вона змальовує своє захоплення роботами Масперо) та наукового дослідження (як археолога за фахом) протягом багатьох років. Однією з перших публікацій Королеви українською мовою була науково-популярна стаття у часописі «Нова Україна», присвячена історії віднайдення гробниці Тутанхамона з розлогими відомостями про побут давніх єгиптян загалом, та фараонів зокрема. Цікаво, що закінчує розвідку вона розповіддю про «маленьку пригоду, що трапилася з Рамзесом XIII., коли він був іще ерпатром (наслідником престола) і провадив маневри» [4, 192], фактично переказуючи далі у стислій формі фрагмент із роману Болеслава Пруса. Тобто, роман «Фараон» письменниця не тільки читала, він, вочевидь, був у її домашній бібліотеці, або, принаймні, у вільному для неї доступі. Тож не дивно, що ключовим для формування образу Лабіринту в її творі став саме текст польського письменника: «Третій з тих грішних жреців … повісив на шию свою разок намиста довгий. … Знак, прихований від очей невідаючого таємниць Льопе-ро-Гунту, що безбожні греки «Лабіринтом» варварською мовою своєю називають, закляв вправлений різьбяр у кожну намистину окрему. Звіряючи ті знаки з написами підземних приміщень, хто

відав силу їхню, ходити міг, скрізь Льопе-ро-Гунтом, як гонець фараонів ходить шляхами землі. … Й пройшли вони всі троє підземними таємницями й вступили, кінець-кінцем, у схованку Великої Скарбниці. В ній золота й самоцвітів найліпших набрали стільки, скільки можуть на спинах своїх винести троє міцних тілом людей. І на поверхню землі без перешкоди вийшли, уважно двері всі за собою зачинивши» [3, 92]. Після чого богинею справедливості Маат і було наслано на них невгамовний божевільний страх смерті, що гнав їх звідусіль.

Наталена Королева, поступаючись історичній достовірності, свідомо використовує у тексті ряд елементів, що їх вніс в історію відтворень Лабіринту саме Болеслав Прус (скарбниця, знаходження шляху по намисту, жрець-злодій). Проте письменниця використовує також дослідження сучасних їй єгиптологів, зокрема – вона вживає одне з тлумачень походження слова «лабіринт», як грецької адаптації вислову «al lopa-rohun, laperohunt» або «ro-per-ro-henet», що перекладалося як «вхід у храм біля озера» [2]. Попри те, що образ Єгипетського Лабіринту у тексті Наталени Королеви є вторинним щодо роману Болеслава Пруса, сам сюжет вставної оповіді у творі «Мезу, жрець Амонів» оригінальний та майстерно стилізований під давньоєгипетську легенду (так само стилізованим під давньоєгипетську казку є ще один, твір письменниці – «Слово»). Адже на відміну від роману «Фараон», де страх був миттєвим засліпленням, а самогубство – свідомим порятунком, жреці у творі української письменниці покарані богами на пожиттєве страждання, страх жене їх від племені дикунів до племені нечистих, і далі аж до рабства.

Підсумовуючи, можна сказати, що образ Єгипетського Лабіринту у романі Болеслава Пруса «Фараон» грунтується на відомих автору історичних джерелах, у які він вносить фантазійні доповнення тільки заради розвитку свого сюжету. Наталена Королева у «розділі роману» «Мезу, жрець Амонів» до літературних та історичних текстів ставиться як до рівноправних джерел, вибудовуючи на їх основі авторську легенду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Геродот.* История. – http://lib.aldebaran.ru/author/gerodot_/gerodot__istoriya/gerodot__istoriya.rtf.zip; **2.** *Керн Герман.* Лабиринты мира. – http://www.ankxara.com/znania/egipetskiy_labirint/; **3.** *Королева Н.* Мезу, жрець Амонів (Розділ з роману про Мойсея) / Наталя Королева. – Дзвони. – 1934. – № 3. – С. 90-95; **4.** *Королева Н.* Фарао Тут-Анх-Амон (З приводу роз копання його могили в лютому 1923 р.) / Наталя Ковалівська-Королева. – Нова Україна. – 1924. – № 1-3. – С. 181-192; **5.** *Прус Б.* Фараон / Пер. с польск. Е. Троповского. / [Предисл. Е. Цибенко; Послесл. и примеч. И. Кацнельсона.] / Болеслав Прус. – М., 1988. – 720 с.